

MŰHELY

Gyukits György

GYERMEKVÁLLALÁS A NAGYVÁROSI SZEGÉNYNEGYEDBEN ÉLŐ FIATALKORÚ ROMA NŐK KÖRÉBEN*

A városi szegénynegyedekben, ahol jobbra nagyarányú roma népesség él, lépten-nyomon találkozhatunk fiatalkorú anyákkal. Például Miskolcon a Szondi telepnek nevezett nyomornegyedben, Mari tizenhét évesen szülte meg első gyermekét. Éppen első ottjártamkor költözött élettársával együtt otthonnak a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető új lakhelyére. Ők azonban e változást is ugrásszerű javulásnak élték meg, ugyanis ezt megelőzően egy pincében húzták meg magukat. Új helyük egy füstös-kormos szoba-konyha, ahol nedvesek a falak, nem megfelelő a fűtés, és egyáltalán nincs világítás. A csecsemőt ágy híján kénytelenek voltak a hideg földre terített pokrócra bugyolálni.

Mari szakközépiskolát végzett – a telep lakossága körében ez egyáltalán nem jellemző –, munkát azonban így sem talált magának. Arra a kérdésemre, hogy hány gyermeket szeretne, kategorikusan kijelentette, hogy nem akar többet, mert ezt az egyet is alig tudja felnevelni. Ráadásul élettársa teljesen magára hagyta, most is kint csatangol valahol a telepen, egész nap feljűk sem néz.

Két év múlva kerestem fel ismét. Ugyanolyan körülmények között élt, de addigra már megszületett a második gyermeke. Azóta foglalkoztat a kérdés: miért szülnek ilyen fiatalon a szegénynegyedekben élő nők? A tanulmányban erre az ellentmondásosnak tűnő jelenségre próbálunk magyarázatot adni.

Korai anyaság Magyarországon az adatok tükrében

Jóllehet a húszéves kor alatti anyaság Magyarországon az utóbbi két évtizedben felére csökkent, a 20–24 év közötti pedig negyedével (Kamarás 2000), bizonyos társadalmi csoportokban, mint amilyen a cigánytelepek és a városi szegénynegyedek népessége, ezek a tendenciák nem biztos, hogy érvényesülnek. Statisztikai adatok azonban ezzel kapcsolatosan nem állnak rendelkezésünkre.

Növekszik a húszévesnél fiatalabb korcsoportban a házasságon kívül született gyermekek száma: 1994-ben a húsz évnél fiatalabb anyák 43 százaléka házasságon kívül szülte meg gyermekét, ez 1980-hoz viszonyítva két-háromszoros növekedést jelent

* A kutatást támogatta az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, az OKTK és az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium.

(Kamarás 2000). A terhességmegszakítás is emelkedik a tizenévesek körében. Az iskolai végzettség lényeges differenciáló tényező az abortusz esetében: a húsz évnél fiatalabb korosztályon belül a gimnazisták és az érettségizettek között gyakoribb a művi terhességmegszakítás, mint a nyolc osztályt végzettekénél (Kamarás 2000).

Megválaszolatlan kérdés, hogy miért vetetik el inkább a tizenéves érettségizett vagy gimnazista lányok a gyermekeiket, mint azok, akiknek csak nyolc általánosuk van (Kamarás 2000). A későbbiek során e jelenség magyarázatára egy hipotézist fogalmazunk meg.

A kutatás elméleti háttere

Kutatásunk alapját M. Patricia Fernandez Kelly 1998-as, *Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaszociológiájára* című tanulmánya képezi. Kelly a fent említett cikkében így írja le azt a társadalmi problémát, amely elemzésének tárgya:

»De« „Nyugat-Baltimore amiatt is magára vonja a kutatók figyelmét, hogy itt a fiatalkori terhesség gyakorisága még a baltimore-i átlagot is meghaladja, pedig Baltimore-ban a fiatalkori terhesség aránya háromszorosa az országos átlagnak, és az országban a legmagasabbak közé tartozik. 1990-ben ... az anyák közel egyharmada kamaszlány volt. Ugyanebben az évben a Nyugat-Baltimore-ban élő tizennégy és tizenkilenc év közötti lányok majdnem egyharmada anya volt legalább egy gyermekkel.” (Kelly 1998: 258–259.)

Kelly a nyugat-baltimore-i gettó jellemzése kapcsán felhívja a figyelmet az elszigetelődésre, a tartós munkanélküliségre, a bűnözésre, a jóléti intézményektől való függés magas arányára, a családok széthullására és – mint ahogy azt a fenti idézetből is láthattuk – a gyakori fiatalkori terhességre.

Kelly a fiatalkori terhesség gettóbeli sűrű előfordulásának magyarázatában Merton (1980) társadalmi cselekvésre vonatkozó tipológiájára támaszkodik, és ennek kapcsán rámutat arra, hogy a gettóban élő fiatal nők ugyan elfogadják az amerikai társadalom uralkodó kulturális célját, az anyagi jólétet, de – mint ahogy ezt Merton a bűnözéssel kapcsolatban szemléltette – megfosztottak az e cél megvalósításához szükséges legitim eszközöktől. Kelly a cél elérésének eszközei alatt a társadalmi és kulturális tőkét érti. Ahhoz, hogy megérthessük, mi a szerepe a társadalmi és kulturális tőkének a jólét elérésében, tisztáznunk kell e fogalmak jelentését.

Kelly a társadalmi tőke értelmezésekor több lehetőség közül (Bourdieu 1998; Putnam 1993; Coleman 1998) az utolsó meghatározását veszi alapul:

Coleman (1998) szerint társadalmi tőke akkor jön létre, amikor az emberek közötti viszonyok úgy változnak meg, hogy elősegítsék a cselekvést. A társadalmi tőke szerint személyek közötti viszonyokban ölt testet. Akik rendelkeznek vele, előnyre tehetnek szert másokkal szemben: az olyan csoport például, amelynek a tagjai megbíznak egymásban, sokkal többre képes, mint egy hasonló, de a bizalomnak híján lévő csoport. A társadalmi tőkét birtokosai felhasználhatják érdekeik érvényesítésére.

Coleman a társadalmi tőke számos formáját különíti el. Számunkra a továbbiakban a kötelezettségek-elvárások, az információs potenciál, valamint a normák és hatékony szankciók típusa lesz fontos, ezért csak ezeket ismertetjük:

Kötelezettségek és elvárások. Ha *A* megtesz valamit *B*-nek, és bízunk abban, hogy *B* ezt a jövőben viszonozza, akkor ez *A*-ban elvárást ébreszt, *B*-ben pedig azt a kötelezettséget, hogy ne veszítse el ezt a bizalmat. A viszonzás egyik lehetséges formája, hogy *B* rendelkezésére bocsátja *A*-nak személyes kapcsolati hálóját. A másik személyi kapcsolati hálójához mint erőforráshoz való hozzáférés jelentősen megnövelheti az érdekérvényesítés hatékonyságát. Ezt a tőketípust Coleman a kifizetetlen váltókhöz hasonlítja, és hangsúlyozza, hogy e kötelezettségek „visszafejtése” nagyjában függ a társadalmi környezet megbízhatóságának szintjétől.

Az információs csatornák. Az információ jelentős szerepet játszik a cselekvés megvalósulásában, de az információszerzés költséges, bizonyos társadalmi csoportok tagjai, mint ahogy ezt a szegénynegyedekben élők példáján majd látni fogjuk, a döntéseik megvalósításához szükséges információkhoz egyáltalán nem, vagy csak nagy költségek árán juthatnak hozzá. Az információszerzés egyik lehetséges formája a társadalmi kapcsolatháló igénybe vétele.

A normák és hatékony szankciók. Például „ha egy közösség normái támogatják és hatékonyan jutalmaznak az iskolai teljesítményt, akkor az iskola könnyebben látja el feladatát” (Coleman 1998: 22). Coleman felhívja a figyelmet az úgynevezett előíró norma fontosságára, mely megköveteli, hogy az egyén önértékét háttérbe szorítva cselekedjék a közösség érdekében. A normák ezáltal fontos szerepet játszanak az úgynevezett „közjószág-probléma” megoldásában, ugyanis „a társadalmi normák és az őket kikényszerítő szankciók nem kizárólag azoknak hasznosak, akiknek erőfeszítésére szükség van létrejöttükhöz, hanem mindenki számára, aki része egy ilyen struktúrának” (Coleman 1998: 37), ezáltal a társadalmi tőke e formájába az emberek kevésbé szívesen fektetnének be, ha az úgynevezett előíró normák ezt ki nem kényszerítenék, mivel előnyeinek csak kis részét élvezik.

A társadalmi kapcsolathálók zártsága feltétele a normák érvényesülésének, és biztosítja a megbízhatóságot, amely lehetővé teszi a kötelezettségek és elvárások megszorozódását (Coleman 1998: 24). Coleman ezt az iskolás gyermekek szüleinek normafenntartási képességével példázza: ahol a szülők jól ismerik egymást, és szorosabb kapcsolatot tartanak fenn, ott sokkal hatékonyabban tudják a normákat fenntartani, mivel össze tudnak fogni, szemben azzal, amikor a gyermekek szüleinek nincsenek kapcsolatai egymással, ennél fogva csak a saját gyermekükkel szemben támaszthatnak elvárásokat.

Kelly azonban felhívja a figyelmet – Granovetter (1994) nyomán – az úgynevezett gyenge kötések szerepére is, mivel a másik személyi kapcsolati hálójához mint erőforráshoz való hozzáférés jelentősen megnövelheti az érdekérvényesítés hatékonyságát. Granovetter (1988) a személyes kapcsolatháló ezen elemét a kapcsolat szorossága alapján „gyenge kötéseknek” nevezi, amelyek „hídszerű” kapcsolatot létesítenek a kapcsolati háló erős kötésű elemei között.

Kelly lényegesnek tartja a kapcsolatháló differenciáltságának kérdését is, amelyet multiplicitásnak nevez. „[A] multiplicitás annak mértéke, hogy a társadalmi kapcsolathálókat milyen arányban alkotják eltérő társadalmi státussal rendelkező,

egymáshoz sokféleképpen kapcsolódó egyének, akik összetett szerepeket játszanak a tevékenységek különböző területén” (Kelly 1998: 242).

A társadalmi tőkét tulajdonosa erőforrásként használhatja céljai elérésében, mint amilyen például egy jó állás megszerzése. A társadalmi tőke azonban egyenlőtlenül oszlik meg a társadalomban. Például az állásért vívott harcban az amerikai középosztálybeliek számára döntő tényező lehet, hogy számításba vehetnek olyan kapcsolathálókat, amelyeknek számos magas presztízsű és befolyásos tagja van. Ezzel szemben a gettóban élők kapcsolathálóját a multiplexitás alacsony foka jellemzi, azaz gyenge minőségűek, és semmiképpen sem elégségesek ahhoz, hogy igénybe vételükkel ki lehessen törni a gettóból, jóllehet a mindennapok túlélésében döntő jelentőségre tehetnek szert. Az amerikai gettóban élők kapcsolathálójának további jellemzője, hogy a közvetlen rokonságon és szomszédságon kívül nincsenek elemei, azaz az itt élők a gyenge kötések igénybevételének előnyeire sem számíthatnak.

Kelly szerint a társadalmi tőke szerepet játszik az identitás formálásban is, s itt a nők és a férfiak erőforrásokhoz való hozzáféréseinek különbözőségére gondol. A gyermek a felnőtté válás folyamán nem felnőtté, hanem férfivá vagy nővé szeretne válni, csak hogy a férfiasságot és a nőiességet övező szimbólumok és viselkedésformák a társadalmi tőke által biztosított lehetőségek szerint változnak. Kelly ennél a kérdésnél vezeti be a kulturális tőke fogalmát, mely során – sajátos antropológiai megközelítésében – hangsúlyossá válik a jelentés fogalma, pontosabban annak tisztázása, hogy egy adott kultúrában milyen jelentést tulajdonítanak bizonyos eseményeknek. A férfiak esetében például a munkaerőpiacról való kiszorulás következtében a klasszikus családfenntartói szerep helyett, a férfiasság más szimbólumai kerülnek előtérbe, mint amilyen a fizikai erő vagy a szexuális potenciál. A gettóbeli lányoknál ezzel szemben a gyermekkorból a felnőttkorba való átmenetet az első gyermek megszülése és ezzel szoros összefüggésben az önálló életvitel kialakítására tett kísérlet szimbolizálja, míg a középosztály tagjainál egy jó középiskolában letett érettségi jelenti ugyanezt. E szerint a társadalmi tőke nagy mértékben befolyásolja a kulturális tőkét, sőt Kelly egy helyen úgy fogalmaz, hogy „a kulturális tőke a társadalmi tőke mellékterméke”, ez alatt azt érve, hogy „a kulturális tőke nem termelődik újra önállóan, hanem csupán abban a mértékben, amennyire fennmaradnak azok a feltételek, amelyek a társadalmi tőke speciális formáinak létrejöttét biztosítják. Más szavakkal, az egyének, amikor ismét biztosítják azokat a strukturális feltételeket, amelyek létrehozzák a társadalmi tőke bizonyos típusait, akkor a szimbolikus repertoárt is újra termelik” (Kelly 1998: 261). A gettóbeli differenciálódása a férfiak és a nők államhoz való viszonyát is meghatározza, ugyanis általában a nők állnak kapcsolatban a jóléti intézményrendszerrel, míg a férfiak a büntetés végrehajtással. Így végső soron Kelly a gettóban gyakori fiatalkori terhességet, illetve gyermekvállalást a kulturális és társadalmi tőke toponomikus voltával – társadalmi és fizikai helyhez kötöttségével – magyarázza.

Végül fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Kelly tanulmányában csak a társadalmi és kulturális tőke szerepét vizsgálja a gyermekvállalás terén, de nyilvánvaló, hogy ebben a Coleman-féle emberi tőke is meghatározó szerepet játszhat. Az emberi tőke Coleman szerint „a személyek olyan átformálásával jön létre, amely új cselekvés-

módokat lehetővé tevő készségekkel és képességekkel ruházza fel őket” (Coleman 1998: 17). Az emberi tőke hozzávetőleges mércéjének az iskolai végzettséget tartja. Ugyanígy lényeges a pénzügyi tőke is, amely az anyagi háttérrel biztosítja. Tekintettel a fentiekre, e két utóbbi tőketípust is figyelembe vesszük.

A kutatás célja

Azt vizsgáljuk, mennyiben használható fel Kelly értelmezése a magyarországi szegénynegyedekben gyakran előforduló fiatalkori gyermekvállalás jelenségének magyarázatában.

Ha ki tudjuk mutatni a gettóban élők kapcsolati hálójában a multiplexitás és az ún. gyengekötések hiányát, és azokat a gyermekekkel kapcsolatos – csak a gettóra jellemző – jelentéstartalmakat, amelyekről Kelly a kulturális tőke kapcsán beszámol, akkor megítélésünk szerint sikeresen alkalmazható az elmélet a magyarországi viszonyok között. A fentiek mellett kíváncsiak leszünk a gettóban élők társadalmi tőkéjének gyermekvállalással kapcsolatos normafenntartó erejére és a belőle eredeztethető információs potenciálra, különös tekintettel a fogamzásgátlási technikákra és a szexuális úton terjedő betegségekre.

Figyelembe vesszük az emberi tőkét, értve ezalatt – Coleman nyomán – az iskolai végzettséget, valamint az anyagi háttérrel és az ezekkel kapcsolatos életesélyeket.

Módszer

A kutatás módszerének megválasztásában szerepet játszott a mintául szolgáló amerikai vizsgálat eljárása: Kelly ugyanis interjúkat készített a baltimore-i gettóban élő fiatalok anyákkal, és következtetéseit ezen interjúk alapján vont le.

Mi is interjúkat készítettünk. Az interjúalanyok kiválasztásában a fő szempont a nyomornegyeden belüli különféle élethelyzetek illusztrálása volt. A kutatási terep megválasztásában törekedtünk arra, hogy az amerikai vizsgálatéhoz hasonló helyszínt találjunk. Azért döntöttünk a Dzsumbuj mellett, mert itt gettószerű elkülönültségben él a népesség. Meg kell jegyezni, hogy a telepen nem csak romák élnek, ezért kontroll gyanánt a nem romák közül is választottunk interjúalanyokat.

Húsz interjút készítettünk. Interjúalanyaink között tizenöt nő volt – akik közül tizenketten romának, hárman nem roma származásúnak vallották magukat –, továbbá öt férfi. A nők kivétel nélkül fiatalok voltak, amikor megszülték első gyermeküket.

Kelly vizsgálatában a gettóban élő etnikai csoportot javarészt bevándorlók tették ki. Csak az interjúzás során derült fény rá, hogy interjúalanyaink közül többen Borsodból jöttek a Dzsumbujba, tehát bizonyos értelemben bevándorlóknak tekinthetők, így a körülmények még e tekintetben is hasonlítanak az amerikai vizsgálatéra.

A helyszín

A Dzsumbuj egy igazi nagyvárosi szegénynegyed, amely a főváros IX. kerületében a Gubacsi és az Illatos út sarkán található. A telep három dupla négyszintes lakóépületből áll, melyeket 1937-ben adtak át, főleg a környező nyomornegyedekből érkezők számára (Ambrus 1988).

A Dzsumbujban körülbelül ezer ember lakik, az itt élő népesség számát azonban a nagy fluktuáció miatt nem lehet pontosan tudni. A rendszerváltást követően sok roma költözött ide Borsodból és Szabolcsból. Ők képezik a legszegényebb csoportot. A beköltözők többnyire jól ismerik egymást, sőt gyakran rokonsági kapcsolatban állnak egymással, ami azzal magyarázható, hogy az északi régió bizonyos településeiről költöztek ide, például nagyon sokan Sajószentpéterről érkeztek.

De a lakótömbök építészeti megoldásai is abba az irányba hatnak, hogy az itt lakók ne tudjanak úgy elkülönülni, mint például egy szokványos panel lakótelepen élők. Ilyen megoldás például, hogy egy bejáratból két lakás nyílik (Ambrus 1988), vagy hogy a folyosók olyan szűkek, hogy egyszerre csak egy ember tud közlekedni rajtuk, ezért az egyiknek félre kell állni az útból, hogy a másikat elengedje, megteremtve ezáltal az interakció megannyi lehetőségét. Fentiek miatt a Dzsumbujban élők kapcsolati hálójának elemszáma hatalmasra duzzadhat.

Kutatási eredmények

Szociális helyzet

Szociális helyzet szempontjából a Dzsumbuj lakossága nem tekinthető homogénnek, ugyanis jelentős jövedelemkülönbségek tapasztalhatók közöttük: Vannak olyan családok, akik jóformán csak szociális támogatásokból élnek, és jó, ha ezt ki tudják egészíteni némi alkalmi munkával, mint amilyen a takarítás, a zöldség árusítása az aluljárókban vagy az építőipari segédmunka. Ezzel szemben vannak olyan családok, ahol egy, esetleg két kereső is van a családban. Ahol van munka, ott nincs díjhátralék, és olyan luxusnak minősülő tartós fogyasztási cikkek is megtalálhatók a háztartásukban, mint a hűtőszekrény. A jövedelemmel kapcsolatban külön kell szólni a bűnözésről, amely elsősorban a férfiak körében gyakori. Jellemző formái a betörés, az autólopás, valamint a kábítószer-forgalmazás. Bűnözésből esetenként igen nagy jövedelemre lehet szert tenni, ami lehetővé teszi olyan státusszimbólumnak tekinthető javak megszerzését, mint amilyen az autó, de ez az életforma, természetéből adódóan nem tudja megadni azt a biztonságot a családnak, mint amit egy kereső foglalkozás nyújthat. Interjúalanyaink között volt olyan, akinek az élettársa börtönben volt, és talán ez a család került a legkilátástalanabb helyzetbe.

Különbségek tapasztalhatóak a tekintetben is, hogy a lakóhelyül szolgáló önkormányzati tulajdonban lévő lakást bérlik-e, vagy pedig illegális beköltözők, ez utóbbiak között sok a borsodi bevándorló.

Nem meglepő, hogy a hátrányok halmozottan jelentkeznek, tehát ahol nincs kereső foglalkozású a családban, ott alacsonyabb a jövedelem, nagyobb a különböző szociális támogatási formáktól való függés, gyakoribb a közüzemi tartozás és a lakásviszonyok

rendezetlensége. A kutatás alanyai – a fiatalok anyák – többnyire a halmozottan hátrányos helyzetben lévők közé tartoznak.

Az előzőekben a jövedelmi viszonyok differenciáló szerepét hangsúlyoztuk, de meg kell jegyeznünk, hogy azok az állások, amelyek az itt élő népesség számára elérhetőek, nem biztosítanak elegendő jövedelmet ahhoz, hogy önerőből jobb lakóhelyre költözhessenek, ezért marad a szociális lakás igénylése, de hogy épp egy Dzsumbujban lakó kapja meg a sok jelentkező közül, az a telep „Dzsumbuj Help” nevű szociális intézményének vezetője szerint felettébb valószínűtlen.

Az iskolai végzettség tekintetében jó, ha a nyolc általános megvan, interjúalanyaink közül egyetlenegy sem akadt, aki ennél több osztályt végzett volna. Nem egy közülük kisegítő osztályba járt.

Szociális helyzet és gyermekvállalás

Felvethető a kérdés: vajon a fiatalok lányok nem azért vállalnak-e gyermeket, hogy különféle szociális támogatási formákat szerezzenek meg ezáltal?

Két tényezőre hívjuk fel a figyelmet ezzel kapcsolatban:

Egyrészt a gyermekekre jutó amúgy sem túl magas támogatási összeg reálértéke a kilencvenes évek közepétől fogva folyamatosan csökkent (Gábos 2000), és az olyan új támogatási forma, mint az adójóváírás, az interjúalanyok számára nem volt elérhető.

Másrészt az olyan támogatási formák, mint a szociális lakáshoz való jutás, jogsultság híján szintén nem hozzáférhető a fiatalok anyák számára, ezt illusztrálja az alábbi idézet:

„Hát ez nem az én lakásom, nekem nincsen lakásom. Igen, anyukámé, sokan lakunk benne nagyon. A két bátyám lakik itt, az öcsém, anyukám, mi.

Be akartam adni a pályázatot, csak hogy nem lehetett. Pedig én itt születtem a kerületbe, úgyhogy itt van az állandó bejelentetem. Három éve itt vagyunk. Az életkor miatt. Hallottam, hogy az Erikának szokott lenni ilyen lakása. Hát én beszélgettem vele, a képviselő, aki ide szokott járni a családsegítőbe. Ő minden évbe kioszt egy három-négy üres lakást, ez az épület tele van üres lakásokkal. Én mondtam neki, hogy a legromosabbat is elfogadnám, ami a legromosabb állapotba van, csak tető legyen a fejünk felett. És nem adta ide, akkor voltam kilenc hónapos terhes, és olyanoknak osztotta ki, fiúknak, akiknek se gyerekük, se feleségük nincsen. De azért itt még vannak üres lakások, de velem szóba nem áll. Nem tudom, hogy miért. Biztos azért, mert azoknak akar lakást osztogatni, akik most jöttek föl vidékről, és nincsen se gyerekük, senkijük. Nem tudom, hogy miért. Pályázatot meg nem tudom beadni. Hát most már a következő félévbe be tudom adni. De az is mennyi idő, mire megkapnám a lakást, három-négy év. Addig meg ide-oda járkálok, testvérről testvérré.”

Az idézetből látható, hogy az interjúalany nem rendelkezett megfelelő információval a lakásigénylést illetően, mivel számított arra, hogy a kérelmet beadhatja, ezért mondhatnánk azt, hogy a lakás szerepet játszott a gyermek vállalásában. Viszont az interjúalany azt jól tudja, hogy a lakásigénylés nem jár automatikusan lakáshoz jutással – lehet, hogy évekig hasztalan várnia kell, együtt nyomorogva a szülőkkel és a testvéreivel. Ráadásul a kérelem elbírálásának kimenetele is rendkívül bizonytalan.

Fentiek alapján tehát egyáltalán nem állítható, hogy pusztán a szociális támogatás miatt vállalnának gyermeket a fiatalok, e kérdésre a teljes választ azonban csak a tanulmány végén tudjuk megadni.

Fogamzásgátlás

A korszerű fogamzásgátlási technikák alkalmazásával nagyon nagy biztonsággal elkerülhető a nem kívánt terhesség. Kérdés, vajon ismerik-e ezeket a gettóbeli tizenéves lányok. A fogamzásgátlási módszerek ismeretének hiánya ugyanis döntő magyarázó tényező lehet a fiatalok női gyermekvállalása terén (Gyukits 2000).

Az interjúk alapján azonban megállapítható, hogy a megkérdezetteknek elégséges információjuk van a fogamzásgátlásról:

„Az óvszerről [hallott róla], az ilyen fogamzásgátló gyógyszerekről. Másról nem. ... Az injekcióról is hallottam. Ennyit hallottam róla csak, hogy beadják, és három hónapig hat, nem lehet teherbe esni tőle.”

Fogamzásgátlással kapcsolatos ismereteiket elsősorban kapcsolati hálójuk segítségével szerzik meg. Kitüntetett szerepet játszanak e téren a barátnők:

„Barátnőmtől hallottam róla [a fogamzásgátló tablettáról]. Igen, van itt most egy fiatal lány, az is most hét hónapos, ő is tizenhat éves, meg tőle hallottam. Ő is most már fogan.”

Ha birtokában van valaki a megfelelő fogamzásgátlási ismereteknek, ez még természetesen nem jelenti azt, hogy alkalmazza is valamelyiket:

„Nem, nem védekeztünk. Tudtam, hogy van gyógyszer meg minden, de nem. Olyan váratlanul jött. ... Nem tudom, nem gondoltam rá. Hát persze mindent tudtam [hogyan kell használni], csak nem jutottam odáig el. Hát mer nem. Olyan gyerekek voltam.”

Nem tapasztaltuk, hogy a fogamzásgátlástól való tartózkodás során valamilyen értékre vagy kötelező érvényű normára – például vallásos meggyőződésre – hivatkoznak a megkérdezettek.

Hogy milyen fogamzásgátlási módszert választ valaki, azt is elsősorban a kapcsolati hálójának tagjai határozzák meg. Kiemelkedő szerepet játszhatnak ebben az anyák, valamint a barátnők:

„A fogamzásgátlókkal meg úgy vagyok a mai napig is, hogy nagyon rossz. Így, hogy mondom, így barátnőktől meg ismerősöktől nagyon sok rossz jelt hallottam, hogy ilyen zavarokat okoz, például hogy elhízás, vagy a keringésbe, a vérzésbe, akkor ugye ez a hányás, szédülés, meg ilyen mellékhatásai vannak, nagyon sok. Én úgy vagyok vele – megmondom az őszintét –, hogy még ami a legjobb így, az óvszer, ez a ... ami a legjobb, mer azt ugye elmegy a boltba, meg tudja venni az ember, meg azt kettőnk között a férjemmel tudom csak, megoldjuk. A gyógyszert azt vagy beveszem, vagy nem veszem be, a spirált, ha felrakják, ugye annak is gondjai lehetnek. Még a legjobb ez a gumi óvszer, ami tud védeni, de a fogamzásgátlót nem szedném sose.”

A fogamzásgátlási eszközök alkalmazásában, illetve az ettől való tartózkodásban természetesen a szexuális partnernek is meghatározó szerepe lehet:

„Mondtam neki, használjon gumit, de ő azt mondta, hogy az neki nem jó, hátha nem leszek terhes isten segítségével.”

A gettóbeli férfiak fogamzásgátlóeszköz-ellenessége a férfiszerep átalakulásának tulajdonítható, vagyis a családfenntartó funkció helyett – ettől megfosztottak, ilyen értelemben ők is szociális helyzetük foglyai – a férfiasság más szimbólumai kerülnek előtérbe (Kelly 1998), mint amilyen a szexuális potenciál és a nemzőképesség – a fogamzásgátlás pedig ez utóbbit veszélyezteti.

Úgy vélem azonban, egy másik tényező is szerepet játszik ebben. Ezt egy negyvenéves férfi példájával szeretném illusztrálni, akinek felesége és két gyermeke van. A férfi így vall a szexualitásról:

„A szex az nagyon fontos az életben, mert anélkül élni nem lehet. ... Házasságon kívüli szex, egyrészt nem jó dolog. Szóval magamat is veszélyeztetem, meg a feleségemet is veszélyeztetem [itt az AIDS-re és az egyéb szexuális úton terjedő betegségekre gondol], de amúgy meg kell. Szóval egy unalmas dologgá válik, hogy mindig ugyanazzal a nővel. Szóval vágyik az ember egy másik nőre.”

Az interjúalany prostituáltakkal és nem prostituált nőkkel kialakított alkalmi szexuális kapcsolataiban van egy lényeges különbség: ez előbbieken minden egyes esetben, míg az utóbbiakban soha nem használ óvszert.

„Védekezünk gumival, óvszerrel. Nem, gumi nélkül nem. Hogy mondjam, a szaxit azt engedtem gumi nélkül, de hogy mondjam, közösülés az nem volt. Hát mert tartok ettől a betegségtől [az AIDS-től], meg más betegségek is vannak, trippel, meg nem tudom én, mi az. ... Az elmúlt öt évben nem prostival olyan tizenöt kapcsolat, itt nem használtam óvszert”

Mivel magyarázható ez a magatartásforma? Nézzük először, mivel indokolja maga az interjúalany:

„Hát nem olyan utcai kurva volt, hogy félni kelljen tőle. Jó, nem tudom, hogy így mennyi emberrel feküdt le, de az ilyen hölgyektől nem félek annyira, mint aki kint az utcán áll – a kurva. Nem, ezzel nem védekeztem egyszer se. Szerintem biztos szedett valami gyógyszert.”

Az interjúalany azt állítja tehát, hogy az AIDS-től való félelmében használ óvszert a prostituált nőkkel folytatott szexuális érintkezés során, abból – az egyébként helyes – előfeltételezésből kiindulva, hogy egy prostituálttól nagyobb valószínűséggel kaphatja meg a betegséget:

„Az AIDS-től azért tartottam. Azért is használtam gumit. Volt olyan például, hogy megkérdeztem a lányt [prostituáltat], hogy gumi nélkül lehet-e. Ha lehet, én már olyan lánnyal el se mentem, amelyik már nekem megcsinálja gumi nélkül, az megcsinálja másnak is. Direkt olyanokkal, akik használják a gumit. ... Amikor valami új nő van a dologban, szóval olyankor nem jut eszembe, olyankor csak a nőre tudok gondolni. Utána elgondolkodok egy kicsit. Volt olyan, hogy el kel-

lett mennem vérvételre Legalább most megtudom, mi van, ha gond van, akkor szólnak. Nem volt semmi.”

Hasonló kettősség figyelhető meg egyik barátnőjével kapcsolatban, akit rávett a prostitúcióra: vele nem használ óvszert, míg a kuncsaftokkal létesített nemi kapcsolat során a nőnek óvszert kell használnia:

„De ez a csaj, ez annyira szeretett, hogy rábeszéltem még arra is, hogy kimenjen nekem dolgozzon. És megcsinálta. Elvittem ide-oda, lefeküdt görögökkel, meg mit tudom én kikkel. ...amikor kiállt a sarokra, igen, használt óvszert. Ezt tudom, ebben száz százalékos vagyok. Mert anélkül nem ment el. De aztat csak azért csinálta, hogy nekem legyen pénzem. Aztat nem azért csinálta, mert neki tetszett az a valaki, akivel elment. Volt olyan, hogy olyan idős volt meg csúnya. ... Gumit azt használt.

Magáról az AIDS-ről viszonylag pontos információkkal rendelkezik:

„Állítólag volt olyan is, hogy nyál által el lehet kapni, azáltal már úgy tudom, hogy nem. A vér, valami seb, a vérrel kapcsolatba lehet elkapni, meg a végbéllel. ... szerintem végbélen keresztül lehet legkönnyebben elkapni, mert szerintem az a legsérülékenyebb. Ott lehetnek olyan hajszálsérülések, ami elég. Úgy tudom, hogy a szájon keresztül, először úgy tudtam, hogy a nyálon keresztül, de ezt megcáfolták, úgy tudom. Tudtommal a szájon keresztül nem, hacsak nincs benne valami vérzés. Ott is meg lehet kapni, mivel ez a hüvelyváladék, azt hiszem, ezek már terjesztik. ... A tévében, amit láttam.”

Óvszert tehát az AIDS- és egyéb fertőzések megelőzésére, és nem a szexuális partner terhességének elkerülése érdekében használ. Fentiek miatt teljes mértékben az alkalmi partnerekre van bízva, hogy használnak-e valamilyen fogamzásgátlási módot, és ennek következtében nyilvánvalóan a fiatalok és az e téren tapasztalatlanabb nők eshetnek inkább teherbe:

„Volt egy olyan eset, ... tizenhat éves volt a lány. És utána nem is találkoztunk egy darabig. Hat hónapos terhes volt, amikor találkoztam vele. Utána, amikor megszülte a gyereket, elmentem hozzá egy párszor, úgy volt, hogy a nevemre veszem. De gondolkodtam, és a családi életemet nem bontom föl. A gyereket se vettem a nevemre. Aztán nem lett belőle semmi.”

Arról van tehát szó, hogy az állással és ebből kifolyólag adózott jövedelemmel nem rendelkező férfinak nem jelent különösebb anyagi kockázatot, ha alkalmi partnere teherbe esik, ez is egy fontos feltétele annak, hogy miért válhat a szexualitás, a *nemzőképesség a férfiasság szimbólumává a gettóban élő férfiak számára.*

Ha az apa a házasságon kívüli gyermekeiért felelősséget vállal is, ez csak rajta múlik, ezért a gyermekek és az anya rendkívül kiszolgáltatott helyzetben vannak. Ezt illusztrálja az alábbi interjúrészlet, amely egy olyan nőtől származik, akinek egy házasembertől vannak a gyermekei:

„Ez nincs tervbe, hogy ő elmegy, de bármikor azt mondhatta, hogy ő megy. Ő nekem azt mondta, hogy ő minden hónapba harminc-egyvenezretet ő küldeni fog. De ezt könnyű mondani. Én is mondhatom, hogy küldök neked havi százezretet, de hát nem biztos, hogy én azt el is küldöm. Ha perelném is, ő van olyan

okos, hogy ő most is úgy van, hogy csak munkanélkülin. Nincs bejelentve. És akkor négy gyereket [kettő a feleségétől, és kettő az interjúban megszólaló barátnőtől] főszámolnak, és küldeni fog nekem kétezret. Mi a francot csináljak vele. Ezért mondtam, hogy én többet nem is akarok.”

Meg kell jegyeznünk, hogy a házastársi vagy élettársi kapcsolatban élő nők is a fentihez hasonló kiszolgáltatott helyzetben vannak, hiszen válás esetén ugyanilyen szituációba kerülnek.

Abortusz

Ha bekövetkezik a nem kívánt terhesség, akkor még mindig van egy lehetőség: az abortusz; ezért fontos az ezzel kapcsolatos attitűdök kérdése. Az abortusz tekintetében mind az ezt elítélő, mind az ezt megengedő állásponttal találkoztunk.

Az elítélők szerint az abortusz gyilkosság:

„Ha már egyszer megtörténik a baj, mindegy, hogy gyerekfejjel vagy felnőtt fejjel van ez a baj, hogyha már ott van az a kis embrió, az embernek benne a hasában, azt már szerintem akkor nem szabad megölni. Ha más megoldás nincs, akkor a szülők felnevelik, hogyha nem a szülő, akkor eljárók gyerekfejjel egy ilyen tanácsadóba, vagy mit tudom én, mibe. Én mindig azt mondtam, még tizenkét évesen is, hogyha egyszer gyerekem lesz, én nem vetetem el. ... Mindegy, hogy most tizenöt évesen férjhez mentem, tizenhatban megszülettem, de ha most szülném az első, akkor is azt mondanám, hogy nem vetetem el. Az olyan, mint hogyha megölném. Ugyanaz.”

A másik végletet azok képviselik, akiknek volt abortuszuk, tehát esetükben nem csak egy elvi állásfoglalásról van szó.

Az abortuszt egyrészt szociális tényezőkkel, másrészt kiszolgáltatott helyzetükkel indokolják. Például az egyik anyuka, akinek egy házasembertől van a két gyermeke, a harmadikat már elvetette:

„Mert azért kettővel is nehéz, mert hárommal viszont iszonyú nehéz. Nagyon fennáll az a veszély, hogy elmehet tőlünk, és itt maradok, mert ingadozunk, ő is, én is. Bármikor azt mondhasza, jó, kész itt a vége, megyek haza, és akkor maradok a gyerekekkel. Tavaly terhes voltam, és igen nagy összeget kellett fizessek – húszezer forintot –, hogy elvegyék. Inkább kikerítettem azt, hogy na, inkább vegyék el, és többet nem akarok.”

Van olyan eset is, amikor az élettársa kényszeríti a nőt arra, hogy megszüljön gyermekét, annak ellenére, hogy már van két gyermek, és az újabb szülés nagyon nagy kockázatot jelent. Talán ez az alábbi eset illusztrálja legjobban a gettóban lakó nők végtelen kiszolgáltatottságát:

„Mind a három nehezen lett. ... Sajnos én elájulok a szülés közbe. Én ilyen vagyok. Én anyámra ütöttem. Persze nekem záróba, mindenbe benne van, nekem azért nem szabadna má szülnöm. Evégett, mert mondták, hogy attól ott is maradhatok. Úgy, mint anyám meghalt, amikor szülte még a legkisebbet. Szülés közbe. Igen, így halt meg. Megszületett a kistestvérem, utána megint terhes lett,

a gyerekkel együtt meghalt. A kisgyereket megszülte, de a gyerek is meghalt. Nagyön régen, még picik voltunk. Nem is ismertük édesanyánkat.

Én még sajnós nem vetettem gyereket. Nem vetettem. Még azt sem tudom, hogy hogy veszik el a gyereket. Mert ugye a kicsit akartam – eztet e – elvetetni, de az apja nem hagyta. Hát ha kisfiú lesz. Azt mondta, ha kisfiú lesz, már több nem kell neki. Van, akinek könnyen megy. A testvérem otthon szülte meg a lépcsőn a gyereket, azt hál istennek nem volt semmi baja a gyereknek, se neki.

Mondtam neki, hogy vetessük el, mivel megy a börtönbe. ... Csak ő mondta, aztat nem vetessük el, mert hát ha kisfiú lesz. Ha fiú lesz, már több nem kell neki. Nem hagyta így elvetetni, széttépte a papírokat. Szét, azt mondta, nem lehet elvetetni. Mert őt az isten megveri, ha én tőle elvetetem a gyereket. Ha azóta itthon vóna, vóna még három, mert ő nem hagyná elvetetni. Mert szereti a gyerekeket. Azt szereti, amikor sok a gyerek. Mert ugye először a nagylány volt nekünk sokáig meg. Sokáig Pirike volt nekünk, mán ővele megestem, megszületett, aztán ővele megint terhes lettem. Má nem engedte elvetetni, az má nyolc hónapos volt, azzal meg már négy és fél hónapos terhes voltam. És nem hagyta ő elvetetni. Akárhogy mondtam neki, hogy vetessük el...

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek a szükséges információk birtokában vannak a fogamzásgátlást illetően, és a telepen nincs mindenre kötelező norma, amely a fogamzásgátlást vagy az abortuszt megtiltaná a számukra, ezért a fiatalok lányok gyermekvállalását pusztán ezekkel a tényezőkkel nem magyarázhatjuk.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az elégséges információ birtoklása nem jelenti egyben azt is, hogy ne lennének félreértések a fogamzásgátlás és az abortusz terén, ezt illusztrálja annak a lánynak az esete, akinek azért volt három abortusza, mert azt hitte, a kábítószerelés következtében nem szülhet egészséges gyermeket:

„Tudta, hogy abbahagytam a gyógyszert. Ő akarta volna [a gyereket], csak én nem. Én is akartam volna megtartani, de ő kábítószerelt, szípuzott, és féltem megtartani. Nehogy legyen valami baja, és azért vettem el a harmadikat. Nem mertem meghagyni. ... Én is próbáltam. Nem [fordult orvoshoz]. Én magam eldöntöttem. Hát... az apukája végig kábítószerelt, jó, én már nem. Az apja egész végig szípuzott, kábítószerelt, és azt se mondtam meg az orvosnak. Nem mertem. Mert tudtam, hogy én nem csináltam. Szerintem többet számít, ha nem csinálja, aki hordja.”

Még több és még súlyosabb félreértés tapasztalható azonban a szexuális úton terjedő betegségekkel kapcsolatban, amelyre a fogamzásgátlás kérdése kapcsán derült fény:

„Hát, hogy a majmok terjesztették el. Lementek a falukba, és megerőszakolták a nőket. A véren át kapható el. Vagy esetleg vérezünk valahol, és elmegy mellettünk, vagy lehelet vagy prüszkölés – ez is terjeszti nagyon. Találtak rá gyógyszert, de meg lehet halni benne, persze. Ez egy súlyos betegség, mint a malária, himlő meg ilyenek. Tünetei a köhögés, erős köhögés, ez jellemző. Az utcalányok is terjesztik. Sebesek vagyunk, elmegyünk mellette, prüszkölés, vagy barátnőnk talán érces, nem tudom. Vagy lehet úgy is, hogy egy baleset útján. Laborban dolgozik valaki, viszi azt az injekciót, de ez nem jellemző. [HIV-ről hallott?] Ismerős, de nem tudok róla semmit.”

E téves elképzelések a felvilágosító programok szükségességére hívják fel a figyelmet, melyekben a szociális hálóra való támaszkodás alapvető fontosságúvá válhat (Hawe–Shield 2000; Lawrence 2000).

Az iskola szerepe

A megkérdezettek iskolai végzettsége igen alacsony, egyik esetben sem haladja meg a nyolc általánost. Az interjúalanyok iskolai végzettséggel kapcsolatos attitűdjeik tekintetében megállapítható, hogy elméletileg fontosnak tartják az iskolát, mint a társadalmi ranglétrán való feljebbjutás csatornáját. Ezt illusztrálja az alábbi idézet:

„Persze hogy érdemes [iskolába járni]. Hát így mit ér az élet, ha lenézik az embert. Már egy takarításhoz is meg kell a nyolc osztálynak, hogy legyen. Ha el akar az ember dolgozni. Nem, én még nem próbáltam meg dolgozni, csak itt sokan mondják. Nyolc osztállyal veszik fel őket takarítani, azért nagyon sok munkanélküli van. Még így a férfiak találnak munkát— ilyen alkalmat, segédmunkával.”

Saját lehetőségeikről azonban már más a véleményük, ami avval magyarázható, hogy nincsenek olyan személyes tapasztalataik – különösen a munkavállalás területén –, hogy az iskolai végzettség pozitívan befolyásolhatja életesélyeiket, mivel nem akad olyan ismerősük, akinek magasabb az iskolai végzettsége, mint az övéké, és ha mégis van ilyen, akkor is azt tapasztalják, hogy még ők sem tudnak elhelyezkedni:

„[Iskola segít-e az álláshoz jutásban?] Szerintem nem, mert van egy ismerősöm, akinek el van végezve az érettségi, meg diplomája, meg mit tudom én, milyen vannak, és nem veszik fel. Nem kap állást. A sógoromnak... ilyen messzi rokon – csak egyszer beszélgettem (vele – igen, pincérnek akart menni. Pincér kiszolgálónak. Volt neki iskolája, és nem vették fel.”

A munkavállalási esélyeket tekintve a megkérdezettek kapcsolati hálója hiába nagy – nem ritka, hogy több száz eleme van –, jellemző, hogy nem terjed túl a telepen. A nagy elemszám a telep lakásainak építészeti megoldásából is adódik, mint ahogy azt korábban már említettük. Ha az interjúalanyok mégis vannak kapcsolatai a telepen kívül, akkor ezeket a rokonok alkotják, és elsősorban a Borsodból beköltözötteknél gyakoriak. Ezek a kapcsolatok azonban nem „hidak”, abban az értelemben, hogy nem kötnek össze társadalmi távolságot, ezért nem szélesítik ki lehetőségeiket a munkavállalás terén.

Maguk a megkérdezettek az etnikai megkülönböztetést jelölik meg, mint ami lehetetlenné teszi számukra az álláshoz jutást, ezáltal értelmetlenné válik a magasabb iskolai végzettség elérése:

„A múltkor elmentem ide a Nagyváradi térre a borozóba. Az van a hirdetésbe, hogy minden nap kifizet háromezer forintot, és aztán felhívtam az egyik nőt, és azt mondta, hogy megvan az állás, és menjek be. Bementem, rámnéztek, elég is volt. Azt mondták, hogy betelt, és akkor telefonáltam egy fél órája. Annyit fizetett volna. Mosogatni kellett volna a borozóba. Ilyen borozó-étterem. Annyit akartak adni, de amikor meglátták, a képemet... meglátta az arcomat, hogy cigány vagyok, azt mondta, hogy betelt.”

Az emberi tőkébe való beruházás hiábavalóságának okát tehát az etnikai megkülönböztetésben vélük felfedezni a megkérdezettek, és semmi okunk sincs arra, hogy beszámolójuk megalapozottságát kétségbe vonjuk.

Míg Kelly a néger gettóbeli lányok munkavállalási esélyeinek legfontosabb korlátozó tényezőjeként olyan kulturális szimbólumokat említ, mint a hajviselet vagy az öltözködés, addig a Dzsumbujban a bőrszín játssza ugyanezt a szerepet. De micsoda különbség! A hajviselet és az öltözködés ugyanis megváltoztatható, mint ahogy a középosztálybeli amerikai lányok meg is változtatják, ha állás után néznek. A különbség a középosztálybeli és a gettóbeli lányok között – Kelly szerint – éppen az, hogy a középosztálybeliek képesek felismerni e jelentéstartalmakat, és a helyzetnek megfelelően viselkedni, míg a gettóbeliek nem. A sötét bőrszín ezzel szemben megváltoztathatatlan stigma (Goffman 1981).

Az etnikai diszkrimináció a munkavállalás területén – véleményem szerint – kevésbé érvényesülhetne, hogyha a telep roma népességének kapcsolati hálóját a multiplexitás és a hidszerű kapcsolatok jellemeznék, amelyek ugyan lehet, hogy nem lennének elégségesek egy jó állás megszerzéséhez, mivel ennek iskolai végzettségbeli feltételei is hiányoznak – de legalább valamilyen munkához segíthetnék őket. Ez az elképzelés nem teljesen illuzórikus, hiszen a kapcsolati tőkét a különféle segítő szervezetek is növelhetik. Franciaországban van egy APRAE nevű civil szervezet, ami többek között a hajléktalanná vált AIDS-betegek társadalmi integrációját segíti elő (Gyukits et al. 2000), tehát olyan embereket segítenek munkához és lakáshoz jutni, akikkel szemben ugyancsak erős ellenérzés tapasztalható. E szervezet kiáll a klienseiért: egyfajta garanciát vállal értük, és ez a munkaerőpiacon való megjelenésük során sokat számít. Ehhez hasonlóan etnikai csoportok támogatása is megszervezhető (Cambell–McLean 2002).

A Dzsumbuj-beli tizenéves lányok tehát személyes, illetve a sorstársaik tapasztalatai alapján vonják le azt a következtetést, hogy nem érdemes időt és energiát fektetni az iskolába, ennek azonban az a következménye, hogy amúgy is korlátozott lehetőségeik tovább szűkülnek, és így a fiatalkori gyermekvállalás nem ronthatja későbbi életesélyeiket.

A gimnazisták és érettségizettek továbbtanulási esélyeit viszont jelentősen ronthatja a gyermekvállalás, vagy legalábbis megnehezítheti az egyetemi éveket. Véleményem szerint evvel magyarázható, hogy miért magasabb a gimnazisták körében az abortusz, mint a nyolc általánost végzetteknél (Kamarás 2000).

Az első párkapcsolat

Eddig azzal a ki nem mondott feltételezéssel éltünk, hogy e gyermekek nem tudatos elhatározás következtében jöttek a világra, pedig ez egyáltalán nem így van, ugyanis mindegyik megkérdezett akarta az első gyereket.

Az egyik tizenhat éves anyuka erre így emlékszik vissza:

„Igen. Hát a férjemmel – nem férjem, élettársam – már vártuk, hogy legyen. Nem, sosem védekeztem.”

Miért akar egy fiatalos lány gyermeket? Így vall erről az egyikük:

„Szép és jónak indult ez a szerelem, első szerelem volt ráadásul nekem ez. Tizenöt, mikor megismertem. ... Első szerelem volt, ballagás után megismertem itt nyáron. ... Anyuhoz jártam és megismerkedtünk. Megszólított. Intézetis barátommal haza anyuhoz. És akkor kialakult. Kísérgetett, és akkor ebből egy nagy szerelem lett. Elkísért minket vissza az intézetig. Meghívott minket. Itt egy fiú, aki elkezdett udvarolni. Eleinte szép és jó volt, akartam a picit, csak hát.”

Miért ilyen fontos az első párkapcsolat? A kérdésre a felelet a társas kapcsolatokban rejlik.

A gettóban élők kapcsolati hálóját nem csak a multiplexitás és a hídszerű kapcsolatok hiánya jellemzi, hanem e kapcsolatok híján vannak a bizalomnak is.

Egyrészt a megkérdezettek arról számolnak be, hogy nincsenek igazi barátaik. A telepen sok emberrel vannak jóban, átjárnak egymáshoz beszélgetni, de igazán mély kapcsolatot nem alakítanak ki senkivel:

„Itt nem olyan megbízhatók a barátok. Itt jobb a béke. Szia – szia. Sunyik, nem lehet, mert az ilyen kicsiből már kiforgassák. Nem azt mondom én, járok én velük beszélgetni. Egy olyan tíz-tizenöt percet, aztán viszontlátásra.

Én se kérek tőlük, de ők se kérjenek tőlem. Nem kérek én senkitől se. Lehet, hogy van olyan ember, aki rádállítsa a házat, hogy mikor adod meg. Nincs rá szükség. ... Nem vagyok én velük jóba.”

De ugyanez érvényes a családon belüli kapcsolatokra is. Így nyilatkozik erről az egyik anyuka:

„Én picinek kerültem be. Anyukámék, azt mondja, ahogy mesélték, hogy megvolt az a fajgyűlöleti különbség. Állítólag anyunál is így volt, hogy ő is szerette aput. Az apukám az cigány fajta, és az ő anyukája állítólag azt mondta, hogy ha ettől az embertől megszületik ez a gyereket, akkor én elveszem tőled és beadom az intézetbe, mert nekem állítólag cigány unoka nem kell. Nekem ennyit meséltek, hogy ilyen családi konfliktusok voltak. És amit úgy tudok, hogy az anyukám édesanyja vitt be az intézetbe. Ő elmondta az anyuéknak a kis mondókáját, és akkor így lett. Utána anyuék kivettek apuval. Erre emlékszem, hat éves voltam, és tizenegy éves koromba költöztünk ide. Összevissza öt évet voltam anyuékkal, de amire én emlékszek nagyon, hogy apu állandóan verte anyut, ivott, rulettozott, engem is néha megvert, és én visszamentem az intézetbe. Hát nekem volt egyszer egy nagyon rossz élményem, ezt anyukám is tudja, hogy majdnem apukám megerőszakolt engem. Tizenkét évesen. És én utána ki nem jöttem, abba a pillanattól hogy apu ilyet csinált, nem is akartam se aput, se anyut látni. Bent voltam az intézetbe, utána anyukám fölkeresett. Végül is anyut is mindig kileste, megverte. Anyuval is mindig ki akart békülni, anyu nem akarta, elváltak. Akkor tudta, hogy hétvégén van az intézetbe látogatás, állandóan leste anyut, volt, amikor ott kapta el az utcán és verte meg. Most már köztük is hál istennek nincs itten. Elváltak. Apu azóta hajléktalan lett. Igen, most már nem tartja a kapcsolatot. Anyukám most már három-négy éve új kapcsolatot teremtett. Ő is éli boldogan az életét. Hát ilyen rossz kapcsolat volt.”

Az idézet a családban eluralkodó bizalmatlanság légköréről, majd a család mint az egyik legfontosabb társadalmi intézmény széteséséről tesz tanúbizonyságot. Ebből a perspektívából érthetővé válik, hogy a fiatalok miért akarják elhagyni a családot: egyrészt a kilátástalan helyzetéből, elviselhetetlenül kiürült családi kapcsolataiból. A gyermekvállalás ugyanis egy új élet ígéretét hordozza: hiszen a gyermek révén válik felnőtté, amely feljogosítja az önálló életre.

A továbbtanulási lehetőségek – ha egyáltalán vannak – olyannyira korlátozottak, hogy nem kínálnak igazi alternatívát, ennél fogva nem késleltethetik a gyermekvállalást:

„Mester utca hatvanhétbe jártam általánosba, ott jártam ki a nyolcat. Utána a Szondi utca negyvenegybe jártam, ez egy kereskedelmi eladó volt. Hát miatta, hogy szökdöstem az intézetből. Bujdostunk, így nem tudtam elvégezni, csak nyolc hónapot.”

A családtagok is elemei a szociális hálónak, ily módon a családi kapcsolatok kitüntetett szerepet játszhatnak a fiatalok olyan intézményekkel fenntartott kapcsolataiban, mint az iskola, a munkahely, a vallási közösség (Hogan 2001), amiben érhető az iskolai teljesítményben (Coleman 1998). A fenti családi légkörben azonban nem kapja, nem kaphatja meg azt a támogatást az interjúalany, amit a jobb társadalmi helyzetű kortársai.

Következő kérdés, vajon megvalósulnak-e az új élettel kapcsolatos álmok.

„Sokszor jártam ide ki hétvégén, és úgy ismertem meg az apukáját. Hát de végül is úgy éreztem, hogy szeretett, és sokat jelentett, hogy nem szeretettel, hogy nem kaptam meg azt a szeretetet, amit elvileg kellett volna valakitől.”

Úgy éreztem, hogy ő szeret, benne bízhatok. A vége az egésznek egy nagy csalódás lett.

És akkor én megismertem, jártam vele, addig a pillanatig ő nem is szípuzott, amíg terhes nem lettem. Utána jöttek a gondok. Végül is négyhónaposan megvert, volt egy kis veszekedésünk, följelentettem. Hát igen, mert nagyon megvert. Rámhasalt a hasamra, kék-zöld volt a szemem, anyu meglátott, és elvitte a rendőrségre.

Hát följelentettem a rendőrségen. Szípus volt. Drogozott. Lőtte magát, hogy azon kívül abba mit raknak, azt én úgy nem, de legtöbbször inkább a szípuzacskó volt nála. Meg diszkóba járt a haverokkal. Szóval neki eleinte én voltam a mindene, utána jöttek a haverok. Lopni, csalni, betörni járt, minden. Hát a szípu, én négyhónaposan mondtam, hogy én elmegyek. Elköltöztem az egyik éjszaka, utána elmentem az egyik unokatestvéremhez. Ott bújtam meg, mert tudtam, hogy itt édesanyámnál megtalál. A nyolcadik kerületbe. Utána hazajöttem, hét-nyolchónapos voltam. Csinálta a balhéit, mire én visszajöttem, bekerült a börtönbe.

Kiengedtek ezen a tárgyaláson, utána újból összeköltöztünk, megszületett a picit. Akkor is félve jött be hozzám, mert akkor is keresték a rendőrök. Volt neki ilyen betörés. Itt törték fel a közértet. Az ügybe is keresték a rendőrök.

Utána kihoztam a picit. Utána látszott, hogy nem az övé, azt mondta, hogy nem tőle van, nem hasonlít rá. Akkor is voltak veszekedések köztünk. Megvert, adott egy pofont, a picit szípus állapotba beleverte az ágyba. Akkor megfogtam és elmentem. És sajnos amikor én elmenekültem másnap rá neki megtörtént ez a bal-

eset. Leesett az első emeletről, be akart törni, megcsúszott a lába és betonra. Műtötték az agyát neki, ilyen vérrögök voltak. Végül is így szakadtunk széjjel. Igaz, annyi becsület volt bennem, hogy fél évig hordtam a gyereket a kórházba, jártam be hozzá. Aztán az egész családnak én voltam a rossz, énmiattam járt lopni, énmiattam esett le. Én voltam a hibás. Én ezután megfogtam és visszaköltöttem végleg az édesanyámhoz. Hál istennek ő nem annyira ragaszkodik a fiához, és az elméje kicsikét beteg. Nincs is a nevin a gyerek. Bementem a tanácshoz, és elintéztam a gyámhatósághoz, hogy kapjam a családit meg akkor a gyest. Alá kellett egy nyilatkozatot írnom, hogy nem tudom, kitől van a gyerek. Így lett egy képzelt apa, mert föl kellett volna őket jelentenem. Kijelentettem, hogy föl kéne őket gyerektartásért adni, majd' megöltek engem, az egész család kiabált, késsel jött. Hogy vagyok én képes őket följelenteni."

Az idézetből látható, hogy a leány ugyanazt az életpályát futja be, mint az édesanyja: a végállomás a válás, amit az anyákkal és gyermekeikkel szembeni fizikai erőszak előz meg. Az idősebb generáció esetében az alkoholt, a fiatalabban a kábítószerrel jelöli meg okként az interjúalany.

Miért ilyen instabilak ezek a kapcsolatok? A következő hipotézist fogalmazzuk meg: Nyilvánvaló, hogy e kapcsolatok alapja a szerelem, ennek azonban különböző típusai különíthetők el (Sabini 1995) a szerint, hogy milyen elemek dominálnak benne, mint például a szenvedély vagy az elköteleződés. A gettóbeli fiatalokéak a fenti idézet alapján első és egyben végzetessé váló kapcsolatukban úgynevezett fellobbanó szerelmet élnek meg, melynek jellemzője a szenvedély magas és az elköteleződés alacsony foka (Atkinson et al. 1995). Hogy miért éppen ilyen típusú szerelmet élnek meg, ennek okait a családi körülményeikben lelhetjük meg, hiszen az elköteleződés mintái itt nem sajáthatók el. Lehetséges azonban, hogy a többi társadalmi rétegbe tartozók is ugyanezt a szerelmi típust élik meg elsőként, csak hogy az ő esetükben a külső társadalmi környezet nem kényszeríti ki ilyen fiatalon a felnőtté válást, aminek szimbóluma a gyermek.

A fiatal anyák reményei egyik esetben sem váltak valóra. Tipikus, hogy magukra maradnak, esetleg valamelyik szülőtől kapnak némi támogatást. Ezért aztán van, aki megbánja, hogy ilyen fiatalon szült:

„Tizenhat évesen szerettem bele egy olyan emberbe, akinek gyereke van mai napig is, felesége is. Olyan nagy volt ez a szerelem, hogy ennek nem bírtam én ellenállni. Tizennyolc éves koromba teherbe estem. Négyhetes terhes voltam, amikor ő itthagyt. És amikor megszületett a kisfiú, akkor jött ő vissza. Az a kilenc hónap, amikor terhes voltam, az tényleg nagyon nehéz volt. Akkor döbbentem rá, hogy ez az életem legnagyobb hibája volt, mert én ezt nem így gondoltam. De ha vissza lehetne forgatni azt a kerekét, akkor biztos nem kéne egy olyan huszonöt-harminc éves koromig egy gyerek se. ...Tizennyolc éves voltam, amikor a fiút megszülettem, és nem éltem. Huszonnégy éves vagyok, van egy hatéves fiam, és egy négyéves kislányom, és nem éltem. Nem tudom, hogy mi az, hogy szórakozni, semmi. ... De nincs bennem az a nagyon rossz érzés, hogy van kettő, ezt elhagyom, és keresek egy másikat. Én inkább így leélem az életem, amit én érzek, azt én majd elviszem, de a gyerekeknek ezt nem."

Az interjúalany kilátástalannak látja saját életét, és már csak abban reménykedik, hogy gyermekeinek más sors jut. Vajon milyen esélyei vannak erre, vagyis milyen makrotársadalmi folyamatok befolyásolják a gettóban élő fiatalok gyermekvállalását?

A társadalmi egyenlőtlenségek és a társadalmi tőke

Régebbi kutatási eredmények már bebizonyították, hogy az iskolai végzettségnek, a társadalmi osztály- és réteghelyzetnek, a jövedelemnek stb. lényeges szerepe lehet a gyermekvállalásban (Andorka 1987).

Egy újabb amerikai vizsgálat (Gold et al. 2002) eredményei a fentieket azzal egészítik ki, hogy a fiatalok gyermekvállalásában meghatározó szerepük van a jövedelemegyenlőtlenségeknek és a szegénységnek. A kutatók mérték a társadalmi tőke hatását is, és arra a következtetésre jutottak, hogy a szegénység közvetlenül, a jövedelemegyenlőtlenségek viszont a társadalmi tőkén keresztül fejtik ki hatásukat a fiatalok gyermekvállalására.

Mi lehet e jelenség háttere? A társas kapcsolatok eróziójában meghatározó szerepük van a társadalmi egyenlőtlenségeknek (Wilkinson 1996), mégpedig oly módon, hogy a nagy jövedelmkülönbségek és a szegénység magas aránya aláássa a bizalom alapuló emberi kapcsolatokat. A jövedelemegyenlőtlenségek emelkedése követ-keztében csökken a társadalmi szolidaritás: a kialakuló stresszel és frusztrációval teli légkörben mindenki a saját vagy családja társadalmi pozíciójának megtartásáért, a lecsúszók pedig a túléléséért küzdenek. A lecsúszó társadalmi csoportok tagjai számára kérdésessé válik, hogy érdemes-e társadalmi tőkéjüket fenntartani, hiszen a kölcsönös elvárásokon alapuló „kifizetetlen váltók” (Coleman 1998) egyre súlyosabb terhet jelenthetnek, sőt veszélyeztethetik a pusztá túlélést is. A fenti kutatások azt a nézetet erősítik, hogy nem érdemes, és ez a mindenki harca mindenki ellen állapotot idézheti elő.

Magyarországon pedig a társadalmi egyenlőtlenségek drasztikus növekedése volt megfigyelhető a rendszerváltás körüli években (Medgyesi–Szívós–Tóth 2000), továbbá ezt követően (Ferge 2000). E folyamat egyik legnagyobb vesztesei a gyermekek, ugyanis az utóbbi időben jelentősen emelkedett a gyermekek körében a szegénység (Medgyesi–Szívós–Tóth 2000).

A Dzsumbujon belül eluralkodó bizalmatlanság, gyanakvás és félelem légkörét jelképezi, hogy míg a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején az itt folyó kutatások során azt tapasztalták, hogy a lakások ajtajai napközben soha nincsenek kulcsra zárva (Ambrus 1988), napjainkra már a folyosót is sok esetben lezárják és kutyával őrzik, és a lakások ajtajai is általában zárva vannak. De ne felejtsük: a Dzsumbujban készített interjúk is a bizalom hiányáról tanúskodtak.

Fentiek tükrében bátran megfogalmazhatjuk azt az állítást, hogy a tizenéves korukban gyermeket vállaló lányok olyan társadalmi folyamatok áldozata, amelyek fölött semmilyen befolyásuk sincsen.

Roma sajátosság-e a fiatalkori terhesség?

Eddig kivétel nélkül roma identitású interjúalanyokat idéztünk, ezért az olvasóban esetleg kialakulhat az a képzet, hogy roma sajátosságról van szó.

Elvileg ez az alábbi módokon lenne lehetséges:

Egyrészt normák írják elő a romák számára a fiatalkori házasságot, és ezért gyakori a fiatalkori terhesség. Az interjúk ezt a feltételezést nem erősítik meg, sőt a megkérdezett roma lányok a korai terhesség miatt családon belüli ellentétekről, esetenként konfliktusokról számolnak be:

„Szegény vagy gazdag, ez most tökmindegy nálam, de az az igazság, hogy senki nem kellett volna. Szegény anyám mondta nekem, hogy ez így nem jó, meg ez meg az. Akkor hittem neki, mikor már a második gyerekem lett, és a karomba tartottam, és ugye néztem a nagyfiút és néztem a kislányt, és akkor mondtam, aj, anyám tényleg igazad volt.”

Korábbi idézetekből láhattuk, hogy a lányok a gyermekvállalás révén akarnak kitörni a megromlott családi kötelekeiből. Tehát az önállóságukért harcolnak, aminek eszköze a gyermekvállalás, és nem fordítva, nem őket kényszerítik a családalapításra.

Másrészt akkor lenne roma sajátosság a fiatalkori terhesség, ha az ezt elősegítő szociális feltételek – ebbe beleértve az előzőek során tárgyalt emberi, társadalmi és kulturális tőke, valamint a szociális háló sajátosságait – csak a körükben lennének megfigyelhetők. E kérdést tisztázandó a kutatás során nem romákat is megkérdeztünk, az alábbi idézetek a velük készült interjúkból valók.

A gyermek az ő esetükben is a személyes autonómia biztosítója, Kelly szavaival élve a felnőtté válás szimbóluma, ezt illusztrálja az alábbi idézet:

„Tizenöt és fél évesen kerültem össze a mostani élettársammal... Tudatlanul, de valahol egy kicsit tudatosan is jött. ... Olyan gyerekfejjel jött, de mégis bennem volt az a..., hihetetlen az az anyaösztön, mivelhogy az élettársam már idősebb, mint én. Nem tudom, valami belső hang így rákényszerített erre a hirtelen anyaságra, hogy hoppá, már nem gyerek vagy, és már nem játék babával játszol, hanem ez az igazi baba, amivel..., a sajátod, amivel nem úgy kell bánni, mint egy játék babával, hanem ez egy élő ember, akit úgy kell nevelned, mint ahogy a felnőtt, meglett asszonyok.

Az interjúalany – a roma lányokhoz hasonlóan – szintén menekül a családjából, mert szüleitől nem kapja meg azt a törődést, amire vágyott:

„Én... gyerekfejjel, amit én elgondoltam, hogy na, most már ez így lesz, neki menjünk a világnak, kész, nem érdekel semmi. A nem jó életem által is, mer’ nem volt az a valami jó gyerekkori életem. Ugye belevitt ez is, ez a kényszer, meg a saját fejem után mentem, és akkor így megtörtént, hogy összeálltam a mostani élettársammal.

Az is előjött, aminek nem kellett volna..., ha már én nem tudtam megkapni azt a gyerekszeretetet, ami kellett, lehet, hogy én már meg fogom tudni neki adni, és ez egy olyan volt nekem, hogy én megmutatom azt, amit én nem kaptam meg, hogy én azért is megcsinálom azt, ami nekik kéne, mer kell. ...

Hát, hogy mondjam, hogy az én szüleim szerintem nem voltak felkészülve arra, hogy ők a gyereket normális családi légkörbe, háttérbe fogadják, ez egy, mert nekik többet ért a munka meg a szórakozás, mint egy gyerek, ez a második. A harmadik pedig az, hogy én rajtam kívül még van egy beteg, szellemi fogyatékos testvérem, akit szinte még annyiba se néztek, mint engem. Úgyhogy nekünk a gyereke nevelésből annyi jutott, hogy reggel láttuk őket, este meg lefeküdtünk, ennyi, úgyhogy semmi más. Magunkat neveltük végül is fel, meg a szomszédok. Igen-igen [ketten voltak testvérek], csak sajnos mondom, hogy ő beteg lett, volt egy kis gond, és akkor őt el is szállították ilyen otthonba. Elvitték. Végül is most azt nem tudják kideríteni, hogy az minék a hibája lett, hogy ő most meg vak lett, mert úgy mondom, hogy egészségesen született, hogy koraszülött volt, kis súlyú, de a szemivel nem volt semmi, és később meg kiderült, hogy százszázalékos vak. Hogy most kinek a hibája, én nem tudom a mai napig sem, mert egy év van közöttünk, de szerintem a szüleim azok nem nagyon voltak arra felkészülve, hogy na hát most akkor terhes maradtam, itt egy gyerek lesz, és akkor azt a gyereket már úgy kell nézni, hogy az a miénk, ugye, fel kell nevelni tisztességesen, normális körülmények között, ennek mind az ellentéte volt meg. Mind az ellentéte.

Az interjúalany is – a roma lányokhoz hasonlóan – a bizalmatlanság légkörében éli életét: nincsenek barátai, szüleivel kapcsolata már régóta megromlott:

„Hát azóta anyukám meghalt, volt neki sajnos egy nőgyógyászati betegsége, méhnyakrákja, ami el is vitte, hát nem tudom, most hogy mondjam magának, szerintem jobb is neki így, hogy ő elment, mert élete nem volt, semmilyen élete nem volt, kilátástalan volt az összes minden, ami kellett volna neki, minden, az rossz volt, apukám az még ugye hát van, de annyi, mint hogyha nem lenne, mert számítani nem számíthatok rá most se, csak ő azt várja el, hogy az ilyen segítsen neki, de hogy ő nyújtson segítséget, azt nem. Úgyhogy ővele úgy vagyok, hogy van is, meg nincs is, kész. ... Egyedül csak őrá, az élettársamra számíthatok, mert rokonaim nincsenek. Nincsenek, mer hogy a szüleim haragba voltak velük ugye, hát... gyerekkoromban nem tudtam még egyedül, ép ésszel felfogni, hogy mi ez, most meg már nem foglalkozok velük, időm, sincs, van akivel foglalkozzak, itt a hat gyerek.

Hát a szomszédok azok meg olyanok, hogy... hogy mondjam... inkább úgy vagyok velük, hogy inkább nem nagyon tárgyalunk, mer itt még a bolhából is elefántot csinálnak úgyhogy nem érdemes szót váltani senkivel se. ... Hát így beszélgetek velük, köszönök, szia, szia, ennyi. A sógornóm van itt egyedül, az-né, ő van itt egyedül, de végül is, nincs is semmi megbeszélni valóm. Amit én el akarok intézni, vagy el akarok érni, én saját magamtól elérem, ha nem tudok valamit, megkérdezek egy hivatalos embert, ott a csalássegítő szolgálat, ha tud nekem segíteni, segít, ha nem, nem. Mer itt csak a barát akkor barát mikor... az ilyen, az. Ha már a másiknak kell, akkor már nem barát. Segítségbe is, akármibe. Jobb ez így. Nincs is időm, hogy barátkozzak. Örülök, hogy reggel elkezdem, este befejezem a munkámat.”

Az iskola szerepéről is a roma interjúalanyokéval azonos nézetekkel találkozhatunk:

„Hát az iskola végül is, hogy mondjam magának, van, akinek fontos. Például én úgy vagyok vele, hogy ahogy a mai világba látom, némelyik férfi meg nő kijárja az iskolát, elmegy mindenféle... utána mindenféle nyelvtanulás, minden van ne-

kik, megvan a legnagyobb, szakma, megvan az érettségi bizonyítvány, minden, és akkor nem tud elhelyezkedni dolgozni. Lehet, hogy az ilyen hamarabb el tud állni dolgozni, mint ő. Például hallottam olyat most, hogy a WC-pucoláshoz a WC-s nőnek, a WC-takarításhoz, mert ugye azt is ő takarítja, érettségi bizonyítvány kell az újságba. Hát én ezen olyan jól nevettem, hogy az nem igaz. Hogy ahhoz minek az érettségi?"

Az iskolával, az iskola mint a jó álláshoz jutás eszközével kapcsolatos felfogásokat náluk is a kapcsolati háló határozza meg. Paradox módon a romák foglalkoztatásával kapcsolatos etnikai alapú megkülönböztetés őket is sújthatja, abban az esetben, ha roma származású férfival élnek együtt.

Az interjúk tehát nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy a fiatalok gyermekvállalás a roma népességre kizárólagosan jellemző magatartási forma lenne, aminek gyökereit a roma kultúra sajátosságaiban kellene keresnünk, hanem egy olyan jelenséggel állunk szemben, amelyet a szociális helyzet hív életre: a szegénység, az itt lakó népesség alacsony iskolai végzettsége és nem utolsósorban a társadalmi kapcsolati hálók sajátosságai azok a tényezők, amelyek felelőssé tehetők a fiatalok gyermekvállalásért.

E kérdéssel kapcsolatban megtevésezhető lehet az is, hogy gyakrabban találkozhatunk a gettóban roma fiatalokkal, akiknek gyermekük van, de ez a romák gettón belüli nagyobb arányával magyarázható.

Végezetül ne feledjük, hogy kiindulópontunkat egy amerikai néger gettóban végzett kutatás képezte. Ennek során egy másik etnikai csoportnál, egy másik társadalomban nagyon hasonló jelenségeket tapasztaltak. Ez is abba az irányba mutat, hogy a fiatalok körében tapasztalható gyermekvállalás nem roma sajátosság.

Következtetések

A nagyvárosi gettóban élő fiatalok gyermekvállalása tehát nem magyarázható a roma kultúra sajátosságaival, hanem azokkal a szociális viszonyokkal, amelyek között a Dzsumbuj lakóinak élniük kell.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy Kelly (1998) megállapításai hasznos kiindulópontul szolgálhatnak a hazai szegénynegyedekben is gyakran előforduló fiatalok gyermekvállalás jelenségének értelmezésében. A kapcsolati háló elemzésével lehetővé vált a gettóban élők társas kapcsolatainak olyan sajátosságaira rávilágítani, amelyek szerepet játszanak a fiatalok gyermekvállalásában. Különösen a multiplexitás és a hídszerű kapcsolatok hiánya lényeges e téren. A Dzsumbujban végzett kutatás a fentieket azzal egészíti ki, hogy ugyanilyen fontos a bizalom is, főleg a családi kapcsolatok terén. A család intézményét aláásó bizalmatlanság ugyanis meghatározó szerepet játszik abban, hogy a fiatalok lányok az első kapcsolatukat, illetve az ebből születő gyermeket arra használják fel, hogy a rossz családi környezetből kiszakadhassanak. Visszatérve Kelly megállapításaihoz, a családból való menekülés egyben felfogható egyfajta felnőtté válási törekvésként is.

A fiatalok terhesség jelensége a társadalmi kirekesztődés egyik tünetének tekinthető.

Felhozható itt Merton elmélete (1980) amely szerint a társadalom tagjainak vágyait maga a társadalom hozza létre és tartja fenn. A társadalom azonban – mondja Merton – meghatározza a célérés eszközeit is, vagyis szabályozza a versenyt, amelyet a társadalom tagjai a cél eléréseért folytatnak. A konfliktus a célérés eszközeiben rejlik, mivel bizonyos társadalmi csoportok tagjai megfosztottak a célérés legitim eszközeitől. Ebben az esetben folyamodhatnak illegitim eszközökhöz – ők a bűnözők –, vagy visszahúzódhatnak – például a drogosok –, de kijelölhetnek új célokat is. Kelly szerint a gyermeket vállaló fiatalok ez utóbbi csoportba tartoznak: „mivel hajlamosak felújítani olyan jelentéseket, amelyek életképesek abban a korlátozott környezetben, amelyet a lakóhelyi elkülönülés és az erőforrásokat ellenőrző szféráktól való elszigeteltség jellemez” (Kelly 1998: 275–276).

Én azonban úgy látom, a gyermeket vállaló fiatalok stratégiája nem illeszthető Merton tipológiájába, ugyanis e lányok elfogadják a kulturális célokat, de a gettóban élő nők, a nemi szerepek különbözősége folytán, nem törekedhetnek ennek elérésére, ugyanis e lehetőség – mármint a bűnözéssel való anyagi előnyökhöz jutás – elsősorban a férfiak számára elfogadott.

A gettóbeli férfiak tehát képletesen szólva egy olyan sakkjátszmában vesznek részt, melyben csak gyalogjaik vannak, míg a többi társadalmi csoport tagjai az összes bábuval rendelkeznek. Nem csoda hát, hogy nem tartják be a szabályokat, és aztán egyik gyaloggal úgy kezdenek lépni, mint a vezérrel, a másikkal, mint a huszárral szokás stb. Ezzel szemben a gettóbeli nőknek még bábuik sincsenek, és ha egyedül maradnak, csak abban reménykednek, hogy gyermekeiknek jobb sors jut, mint nekik (Merton 1980: 389).

Végezetül arra a kérdésre keressük a választ, hogyan lehetne elérni, hogy a gettóbeli fiatalok leányok az első gyermek megszületésének időpontját későbbre halasszák. Az eddigiek alapján nyilvánvaló, hogy önmagában a fogamzásgátlással kapcsolatos felvilágosítással nem sokra lehet jutni, hiszen ezek a lányok akarják a gyermeket, és a fogamzásgátlással kapcsolatos programok azok körében hatékonyak igazán, akikben megvan a védekezéssel kapcsolatos késztetés (Livi-Bacci 1999). Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy ezzel szemben a középiskolásoknál tapasztalható nagyszámú abortusz csökkentése érdekében szervezett fogamzásgátlással kapcsolatos felvilágosító programok sokkal inkább lehetnének hatékonyak, mivel ezek a leányok nem akarnak még ilyen fiatal korban szülni.

A tanulmányban arra mutattunk rá, hogy a fiatalok gyermekvállalásának társadalmi okai vannak, és ezeket a kapcsolati háló sajátosságaiban jelöltük meg:

Egyrészt e leányoknak nincsenek értékes társadalmi kapcsolataik, amelyeket erőforrásként használhatnának. Ebben az esetben segítséget jelenthetnek a szociális szervezetek, amelyek saját tagjait társadalmi tőkéjét bocsáthatnák rendelkezésükre. Fontos azonban, hogy a lehetőségek horizontja ne szűküljön a redistributív szférára, hanem utat nyisson a piaci integráció irányába. Hiszen a magasabb iskolai végzettség segítségével megszerezhető jó állások reális alternatívája miatt halasztják későbbre a szülést a jobb szociális körülmények között lévő nők.

Másrészt a kapcsolataikból hiányzik a bizalom, ez pedig a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésével növelhető.

A szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenésének azonban számos más pozitív hatása is lehetne, most csak azokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek a társadalmi tőkén keresztül fejtik ki hatásukat:

Mivel a társadalmi egyenlőtlenségek szétrombolják a bizalmon alapuló társas kapcsolatokat, egy adott környéken lakók sokkal inkább kiszolgáltatottá válnak a bűnözőknek, hiszen kevésbé számíthatnak kritikus helyzetben egymás segítségére. Ez talán a leginkább kutatott terület (Kawachi et al 1998; Lindström–Merlo–Östergren 2002; Galea–Karpati–Kennedy 2002; McCulloch 2002).

De lehetne számítani a népesség egészségi állapotának javulására is (Kopp–Skrabski 1999; Skrabski–Kopp–Kawachi 2002), ugyanis a nagy társadalmi egyenlőtlenségek, a lecsúszás, a bizalmatlanság, a mindenki harca mindenki ellen stresszel teli állapotot idéz elő (Lockner et al. 2002). A stressz pedig csökkenti a szervezet védekezőképességét, és ennél fogva számos megbetegedés kiindulópontjává válhat. A bizalmon alapuló társas kapcsolatok azonban elősegítik a stresszel történő megküzdést (Taylor 1995), hiszen nem mindegy, hogy számíthatunk-e valakire egy kritikus élethelyzetben vagy sem.

Tehát a társadalmi exklúzió, az egyenlőtlenségek és a szegénység csökkentését hangsúlyozzuk. Tesszük ezt annál is inkább, mivel a rendszerváltás óta a politikai elit még nem tudott e téren számottevő eredményt elérni.

Irodalom

- Ambrus P. (1988): *A Dzsumbuj. Egy telep élete*. Budapest: Magvető
- Andorka R. (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest: Gondolat
- Atkinson, R. L.–R. C. Atkinson–E. E. Smiths–D. J. Bem (1995): *Pszichológia*. Budapest: Osiris
- Bereckei T. (2001): Rokoni hálózat, gyermekgondozás és termékenység magyarországi cigány és nem-cigány populációkban. In Bereczkei T.–Csányi V.–Pléh Cs. (szerk.): *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Budapest: Osiris, 195–211.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, 155–176.
- Cambell, C.–C. McLean (2002): Ethnic identities, social capital and health inequalities, African-Caribbean participation in local community networks in the UK. *Social Science and Medicine*, 55: 643–657.
- Coleman, J. S. (1994): Társadalmi tőke. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: Aula, 99–129.
- Coleman, J. S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, 11–45.
- Ferge Zs. (2000): *Elszabaduló egyenlőtlenségek. Állam, kormányok, civilek*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület–ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszék
- Gábos A. (2000): Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években. In Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*. Budapest: TÁRKI, 99–125.

- Galea, S.–A. Karpati– B. Kennedy (2002): Social capital and violence in the United States, 1974–1993. *Social Science and Medicine*, 55: 1373–1383.
- Goffman, E. (1981): Stigma és szociális identitás. In Goffman, E.: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat, 179–241.
- Gold, R.–B. Kennedy–F. Connel–I. Kawachi (2002): Teen births, income inequality, and social capital: developing an understanding of the causal pathway. *Health and Practice*, 8: 77–83.
- Granovetter, M. (1988): A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata. *Szociológiai Figyelő* (3): 39–61.
- Granovetter, M. (1994): A gazdasági intézmények társadalmi megformáltsága: a beágyazottság problémája. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.) *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: Aula, 61–79.
- Gyukits Gy. (2000): A romák egészségügyi ellátásának szociális háttere. In Horváth Ágota–Landau Edit–Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány–Új Mandátum, 471–491.
- Gyukits Gy.–I. Millett–A. Sandrine–L. Céline (2000): Az APRAE – egy franciaországi civil szervezet, amely elősegíti az AIDS-betegek társadalmi integrációját. *Esély* (4): 82–107.
- Hawe, P.–A. Shield (2000): Social capital and health promotion: a review. *Social Science and Medicine*, 51: 871–885.
- Hogan, J. M. (2001): Social capital: potential in family social science. *Journal in Socio-Economics*, 30 (2): 151–155.
- Kamarás F. (2000): A terhesség-megszakítások hazai irányzatai. In: *Terhesség-megszakítások. Tanulmányok, adatok, jogszabályok, hazai és nemzetközi trendek*. Budapest: KSH, 7–25.
- Kawachi, I.–B. P. Kennedy–D. Prothrow-Stith–K. Lochner–V. Gupta (1998): Social capital, income inequality, and firearm violent crime. *Social Science and Medicine*, 47.
- Kelly, P. K. (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaságsszociológiájára. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, 239–280.
- Kopp M.–Skrabski Á.: Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke. *Századvég* (1): 128–146.
- Lawrence, K. D. (2000): Social networks, ideation, and contraceptive behavior in Bangladesh: a longitudinal analysis. *Social Science and Medicine*, 50: 215–231.
- Lindström, M.–J. Merlo–M. O. Östergren (2002): Social capital and sense of insecurity of neighborhood: a population-based multilevel analysis in Malmö, Sweden. *Social Science and Medicine* (April)
- Livi-Bacci, M. (1999): *A világ népességének rövid története*. Budapest: Osiris
- Lockner, K. A.–I. Kawachi–R. T. Brennan–S. L. Buka (2002): Social capital and neighborhood mortality rates in Chicago. *Social Science and Medicine* (June)
- McCulloch, A. (2002): An examination of social capital and social disorganisation in neighborhoods in British household panel. *Social Science and Medicine* (May)
- Medgyesi M.–Szivós P.–Tóth I. Gy. (2000): Szegénység és egyenlőtlenségek: generációs eltolódások. In Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2000*. Budapest: TÁRKI, 177–199.

- Merton, R. K. (1980): Tanulmányok a társadalmi és kulturális struktúráról. In Merton, R. K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat, 321–448.
- Molnár E., S (1997): Gyermeküket egyedül nevelő anyák. *Demográfia*, 40 (2–3): 147–170.
- Neményi M. (1998): *Cigány anyák az egészségügyben*. Budapest: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal
- Putnam, R. (1993): *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press
- Sabini, J. (1995): *Social Psychology*. London
- Skrabski Á.–Kopp M.–I. Kawachi (2002): Social capital in a changing society: cross sectional associations with middle aged female and male mortality rates. *Journal of Epidemiology, Community Health*, 56: 0–5.
- Taylor, E. S. (1995): *Health Psychology*. London: McGraw-Hill
- Wilkinson, R. (1996): *Unhealthy Societies. The Afflictions of Inequality*. London: Routledge